

заг. ред. О. Г. Колба. – Вид. 2-ге виправ. і переробл. – Луцьк : Іванюк В. П., 2008. – 210 с.

2. Статут Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001. – Назва з екрана.

3. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі : навч. посіб. / В. Л. Ортинський, О. Г. Колб, В. П. Захаров та ін. ; за заг. ред. В. Л. Ортинського та О. Г. Колба. – Вид. 2-ге, допов. і виправ. – Луцьк : Іванюк В. П., 2010. – 244 с.

Мінченко С. І. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ

Намагання з'ясувати причини вчинення злочинів спостерігаємо ще в найдавніших джерелах, зокрема в працях Аристотеля, Платона, Марка Аврелія, а в період Середньовіччя – католицьких мислителів.

У поглядах мислителів Стародавності й Середньовіччя щодо причин злочинності (хоча вони часто різнилися, з огляду на рівень економічного й культурного розвитку тієї верстви суспільства, з якої походив автор), можна виявити певні загальні риси, що відповідають тогочасним явищам суспільного життя. Передусім ідеться про апелювання вчених і законодавців до божих авторитетів та права людини бути вільною, тому злочинний прояв вони трактували як порушення релігійних заповідей і правових норм, що є наслідком вільної, але злочинної свободи людини. Схоластичні догмати про одержимість людини дияволом (демологічні концепції) перешкоджали дослідженням генезису злочинної поведінки людини. Тогочасна людська думка була далекою від потреби осягнути суспільні чи інші причини людської поведінки.

Другою загальною рисою давніх поглядів є розмежування способів людської поведінки за класовою приналежністю. Це набувало втілення в більш поблажливому трактуванні діянь злочинців, які походили з панівного класу, та навіть визнання

дій таких осіб як цілком моральних і відповідних до законодавства (наприклад, убивство раба його господарем).

Проте вже в прадавні часи існували спроби з'ясувати зв'язок фізичної структури людини з її розумовим та етичним рівнями й обґрунтувати генезис деяких злочинів певними матеріальними умовами.

Більш повне обґрунтування суспільних та біологічних чинників, що впливають на людську поведінку, відбулося лише в епоху Відродження і Просвітництва – актуалізація процесу дослідження була пов'язана з розвитком суспільних та економічних відносин, а також з розвитком суспільних і природничих наук.

Англійський гуманіст і політичний діяч Т. Мор (1478-1535) намагався довести, що злочинність у державах спричинена недосконалістю суспільних відносин, а забезпечення всім громадянам гідних умов життя звільнило би

країну від майнових злочинів [1]. Погляди Т. Мора мали значний вплив на концепції італійського філософа, публіциста і політичного діяча Т. Кампанелли (1558-1639) і французьких утопістів XVIII ст. У Польщі Анджей Фрич Моджевський (1503-1572) також досліджував зв'язок між злочинністю та суспільно-економічними умовами [2].

Наступним важливим етапом, що вплинув на розвиток кримінології як науки про злочинність, слід вважати період Просвітництва. Французький юрист і політичний діяч Шарль-Луї де Монтеск'є (1689-1755) у праці «Про дух законів» висунув теорію про те, що система покарання побудована на бездумній жорстокості й замість страху викликає запеклу лють суспільства.

Італійський юрист і публіцист Ч. Беккарія (1738-1794) зробив вагомий внесок у розвиток кримінологічної думки. Його праця «Про злочини і покарання», спочатку опублікована анонімно, невдовзі була перекладена на багато мов і набула надзвичайної популярності, завдячуючи передусім революційному на ті часи трактуванню змісту покарання. Ч. Беккарія рішуче виступав проти всілякої жорстокості під час виконання покарань, розкривав першопричини злочинності, закликав сформулювати права людини, зрозумілі всім, а для потенційних злочинців мала бути зрозумілою відповідальність за вчинення того чи іншого злочину[3]. Однак деякі тези, розвинуті Ч. Беккарія, частково були сформульовані раніше (Шарль-Луї де Монтеск'є), утім, зважаючи на високу популярність цієї праці, слід віддати належне внеску

мислителя в історію кримінології та визнати його одним із фундаторів кримінологічної науки.

Зрештою XVIII століття ознаменувалося широкою популяризацією тези про те, що матеріальні злочини є наслідком несправедливого управління, злиднів та відсутності освіти. Те саме, хоча в різній формі, проголошували Вольтер (Volter), Мореллі (Morelli), Маблі (Mably), Мельє (Meslier), Бентам (Bentham), Дудвін (Doodwin).

Такі підходи отримали відображення і в польській науковій думці, зокрема, в працях Теодора Островського, Себастьяна Чохрона, Тадеуша Чацького і Станіслава Сташіца.

Історик і правознавець Т. Островський (1750-1802) визначив засоби й програму боротьби зі злочинністю таким чином:

1) досконалість влади; 2) виправлення звичаїв; 3) удосконалення публічної освіти; 4) протекціювання наукам; 5) викорінення жебрацтва; 6) діяльність поліції; 7) функціонування публічних шпиталів [4].

Правознавець С. Чохрон (1749-1813), виступаючи проти смертної кари, акцентував на виховному і профілактичному значенні покарання у вигляді громадських робіт; вимагав удосконалення освіти й викорінення неробства [5].

Польський вчений і громадський діяч Т. Чацький (1765-1813) аналізував злочинність на підставі документів і статистичних даних; спостерігаючи за кількісними трансформаціями різних видів злочинів; виступав проти винесення сурових вироків, вимагав «поширення світла та пом'якшення звичаїв» [6].

Характерними є зауваження польського політичного діяча, натураліста і філософа С. Сташіца (1755-1826) про злочини, вчинені людьми різних соціальних верств:

«У найнижчих соціальних верствах, верствах аграріїв, підданих є значно менше зіпсованої моральності, менше нелюдськості, менше деморалізації, ніж у вищих верствах». На цій підставі дослідник стверджує, що: «у такому укладі суспільства насамперед слід намагатися змінити їх ненатуральну і неправдиву засаду зв'язку» [7].

Можна прослідкувати зв'язок багатьох сучасних етіологічно-кримінологічних теорій з поглядами мислителів XVIII і XIX ст.ст. Класифікація цих доктрин за основними напрямками, за якими почала розвиватися кримінологічна думка, є надзвичайно складною.

Найчастіше розглядають два напрями, а саме: біопсихологічний та соціологічний - причому автори багатьох концепцій рівнозначно надають перевагу як суспільним чинникам, так і особистісним. У науковому середовищі переважає підхід, за якого «особа є істотою біо-психо-суспільною, а елементи біологічні, психологічні й суспільні переплітаються в ній, утворюючи динамічну цілісність. Тому це є (...) процедурою складною, а водночас штучною і довільною, для чіткого розмежування чинників біологічних, психологічних і суспільних».

Підавши аналізу значну кількість теорій причин злочинності, можна переконатися в тому, що на увагу заслуговує класифікація кримінологічних напрямів досліджень чинників злочинності, запропонована польським вченим Р. Гассіном (R. Gassin) [8] складовими якої є «початкові школи» та «сучасні школи».

Серед «початкових шкіл» дослідник наводить:

- 1) антропологічну школу Ч. Ломброзо (C. Lombrosa);
- 2) школи соціологічного спрямування:
 - а) картографічна школа А. Кетле (A. Quetela) і А. М. Геррі (A. M. Guerry);
 - б) соціалістична школа, пов'язана з К. Марксом і Ф. Енгельсом;
 - в) школа громадського середовища А. Лакассань (A. Lucassagne);
 - г) інтерпсихологічна школа Дж. Трейда (G. Trade);
 - д) соціологічна школа Е. Дюркгайма (E. Durkheim);

3) школи багатофакторного синтезу:

- а) школа Е. Феррі (E. Ferri);
- б) австро-німецька школа Франца фон Ліста (F. von Liszt).

Перелік шкіл, визначених автором як «сучасні», представлено таким чином:

- 1) сучасні етіологічні школи:
 - а) біо-психологічного напрямку (Е. Дюпре (E. Dupré), біотипологія Н. Пенді (N. Pendy), Е. Кречмера (E. Kretshemer) і У. Шелдона (W. Sheldon), школа в Грац А. Ленза (A. Lenz), О. Кінберда (O. Kinberd), Б. Ді Тулліо (B. Di Tulio), П. Грапіна (P. Grapin), Ж. Леута (J. Léauté), Г. Лаборі (H. Laborit), соціобіологія Е. О. Уїлсона (E. O. Wilson);

б) психо-суспільного напрямку (марксизм-ленінізм, екологічна теорія Кл. Шоу (Cl. Shaw) і Г. М. Кея (H. Me Kaya), Е. Сатерленда (E. Sutherland); теорія суспільного вчення

Р. Л. Акерса (R. L. Akers); теорія груп віднесення Р. Кларка (R. Clark), Р. К. Мертон (R. K. Merton); теорія конфлікту Т. Селліна (Th. Sellin); теорія злочинних субкультур А. К. Когера (A. K. Coher), У. Б. Міллера (W. B. Miller), а також Р. А. Кловарда (R. A. Cloward) і Л. Е. Охліна (L.E. Ohlin); теорія диференційованої культурної інтеграції Д. Шабо (D. Szabo); теорія суспільних чинників, що зумовлюють шанування закону

Г. С. Бекера (H.S. Becker) і Т. Хірша (T. Hirschie), теорія нейтралізації Г. М. Сайкса (G.M. Sykes) і Д. Матсена (D. Matzy); в) психо-морального напрямку (різні психоаналітичні концепції, теорія фрустрації-агресії Дж. Долларда (J. Dollard); теорія злочинної особистості Е. де Гріффа (E. de Greeff), В. Геснадра (A. Hesnadr), Н. Мейллокса (N. Mailloux); теорія злочинної особистості Дж. Пенатела (J. Penatel), Р. Масечеллі (R. Mucehielli);

г) синтезного спрямування (У. Хілі (W. Nealy), Е. і Ш. Глюек; теорія суспільного відчуження К. Р. Джеффри (C.R. Jeffery); теорія субкультури насилля М. Волфганга (M. Wolfgang) і Ф. Ферракуті (F. Ferracuti);

2) школи динамічної кримінології злочинного вчинку – діяли вони в 1940-1960 роках і нині відроджуються;

Динамічні теорії автор розокремлює на такі, що доповнюють етіологічні теорії та натуральні теорії:

а) додаткові динамічні теорії (загальна модель А. К. Коена (A. K. Cohen), моделі з акцентуацією на особистість: об'єктивні – О. Кінберга (O.Kinberg) і Дж. Рінатела (J. Pinatel); суб'єктивні – І. ді Гріффа (E. de Greeff) і Д. Матсена (D. Matza); моделі з акцентуацією на ситуації – Ж. Йойера (G. Heuyer); моделі етапів переходу до вчинку – І. ді Гріффа (E. de Greeff) і Г. С. Беккера (H. S. Becker);

б) натуральні динамічні теорії (теорії бар'єр – *containment* (політика стримування) У. С. Реклесса (W. C. Reckless); теорія економічного аналізу Г. С. Беккера (H. S. Becker); стратегічна теорія М. Касона (M. Cusson); теорія стандартної поведінки жертви);

3) школи суспільної реакції – виникли у 60-х роках ХХ ст., а в наступному десятиріччі вже справляли значний вплив на розвиток кримінологічних доктрин. У межах шкіл суспільної реакції Р. Гассін (R. Gassin) виділяє три течії:

а) інтеракціоністичний напрямок (теорія призначення Е. М. Лемерта, Г. Беккера);

б) організаційна кримінологія - займається дослідженнями застосування і творенням кримінального права та функціонуванням інституцій, пов'язаних з кримінальним правом, таких як: поліція, судівництво, карні і виправні заклади,

в) радикальна кримінологія - виникла у 60-х рр. XX ст. з ультра-лівих політичних рухів та неомарксизму (французька школа Грамші (Gramsci), Альтюссера (Althusser), Маркузе (Marcuse).

г) віктимологічна кримінологія - розвинулася у 1975-1980 роках і присвячена суспільній реакції на проблеми жертв.

У літературі кримінологічного спрямування зазначено, що значною помилкою є розокремлення аналізу давніх теорій та віктимізації. Останніми роками з'явилося багато праць, що містять лише огляд і оцінювання кримінологічних теорій. Але попри те, ще складно створити єдину теорію злочинності та девіації, яка б розкрила зміст взаємозв'язок між ними, такі спроби все ж існують.

Список використаних джерел

1. Por. T. Morus, Prawdziwie zlota ksiazeczka o najlepszym urzadzeniu rzeczypospolitej i o nowej wyspie Utopii (wyd. lac. 1516, wyd. polskie 1947, wyd. II, Utopia, 1954).

2. A. Frycz-Modrzewski, Orationes, Warszawa 1954; O poprawie Rzeczypospolitej, Warszawa 1953.

3. C. Beccaria, O przestepstwach i karach, 1764 (ostanie polskie wydanie – Warszawa 1959).

4. T. Ostrowski, Prawo kryminalne angielskie przez Wilhelma Blakstona zebrane, Warszawa 1786 – cyt. wg H. Grajewskiego, Poglady na przyczyny przestepczosci w pismniennictwie dawnej Polski, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Lodzkiego – Nauki Humanistyczno-Spoeczne, seria I, z . 14, Lodz 1959.

5. S. Czochron, Dysertacja o prawodawstwie kryminalnym, Krakow 1788.

6. T. Czacki, O litewskich i polskich prawach, Warszawa 1801- cyt. wg H. Grajewskiego, Poglady...

7. S. Staszic, Pisma filozoficzne i spoleczne, Krakow 1954, t. II, s. 231 i n.

8. R. Gassin, Les ecoles en criminologie, Revue de Science Criminelle et de Droit Penal Compare 1988, vol. 2, s. 201 i n.